

Anne Bert Dijkstra, *Werelden apart? Leefstijlen van middelbare scholieren. Een vergelijkende studie naar de leefwereld van jongeren op gereformeerde scholen*. Assen: Van Gorcum, 2002, ISBN 90-232-3729-3, 228 blz., Euro 18,00.

Het Nederlandse onderwijs kenmerkt zich door een gevarieerd aanbod dat verzorgd wordt door openbare en bijzondere, al dan niet op levensbeschouwelijke uitgangspunten gebaseerde scholen. Alhoewel de verzuilde samenleving, waarin dat stelsel ontstond, verdwenen is, is het bestaan van richtingen in het onderwijs nog steeds een belangrijk gegeven. Zo verschillen scholen in de manier waarop ze bestuurd worden en in de leerlingen waaraan ze onderwijs geven. Onduidelijk is of en, zo ja, hoe de richting van de school invloed heeft op de vorming van de leerlingen. Verschillen de opvattingen, houdingen en het gedrag van jongeren al naar gelang de richting van de school die zij bezoeken? Heeft de levensbeschouwelijke traditie waarin de school staat invloed op de waarden en normen die leerlingen zich eigen maken?

Anne Bert Dijkstra tracht in zijn studie deze vragen te beantwoorden door het denken en doen van scholieren die scholen met een sterk richtingprofiel bezoeken (i.c. gereformeerd-vrijgemaakte scholen) te vergelijken met dat van een landelijke doorsnede van middelbare scholieren. De onderzoeksgroep bestond uit 1900 scholieren van 15 tot 17 jaar oud uit het vbo, mavo, havo en vwo, afkomstig van alle 14 scholen voor gereformeerd voortgezet onderwijs die ons land telt. Deze leerlingen werd in 1996 een vragenlijst afgenomen waarin de leefstijl centraal stond. De leefstijlen van gereformeerde jongeren werden vervolgens vergeleken met nationaal representatieve gegevens afkomstig van het 'Nationaal Scholierenonderzoek', de studie 'Jeugd en Seks 95', het onderzoek 'Leerlingenklassen-scholen' en de studie 'Jongeren en geloof'.

De onderzoeker is echter niet primair in leefstijlen als zodanig geïnteresseerd. Onder de beschrijving van de leefstijlen van gereformeerde scholieren ligt de vraag naar effecten van scholen buiten het traditionele curriculum. Het boek is zo als het ware opgebouwd uit twee lagen of plateaus. Het bovenste – over leefstijlen van gereformeerde jongeren – reikt minder ver dan het plateau daaronder

– over effecten van scholen op opvattingen, houdingen en gedragingen van hun leerlingen. De vraag naar leefstijlen beheerst wel de meeste hoofdstukken, te weten hoofdstuk 2 tot en met 7. In hoofdstuk 2 wordt een methodische verantwoording gegeven van de beschrijving van de leefstijlen van gereformeerde jongeren, en bespreekt de auteur de gegevensverzameling en databestanden op basis waarvan de gereformeerde groep gespiegeld wordt. Hoofdstukken 3 tot en met 7 beschrijven vervolgens de verschillende domeinen uit de leefwereld van gereformeerde scholieren: godsdienst, tijdsbesteding en cultuurdeelname, inkomen en uitgaven, relaties en seksualiteit en – tenslotte – riskante gewoonten en toekomstverwachtingen. In hoofdstuk 8 staat de vraag centraal welke invloed de school heeft op de opvattingen, houdingen en gedragingen van haar leerlingen. Hoofdstuk 9, het slothoofdstuk, biedt een balans - na een terugblik op de afgelegde route komt de 'houdbaarheid' van de resultaten aan de orde: in hoeverre houden leefstijlen van adolescenten verband met opvattingen en gedragingen later in de levensloop? Tot slot wordt een samenvattend portret getekend van de leefstijlen van leerlingen op gereformeerde scholen voor voortgezet onderwijs.

De voornaamste conclusie is dat ook scholen met een nadrukkelijk godsdienstige identiteit geen grote invloed lijken te hebben op de opvattingen die jongeren zich eigen maken. Daaruit zou afgeleid kunnen worden dat het wel meevalt met de invloed die van 'zuilscholen' op maatschappelijke segregatie zou kunnen uitgaan. Alhoewel de onderzochte jongeren naar gesloten zuilenscholen gaan, verschillen zij in hun opvattingen en gedrag op de meeste punten niet sterk van andere jongeren in Nederland. Alleen als het om godsdienst en gedrag en opvattingen gaat die daarmee nauw verbonden zijn, doen zich soms grote verschillen voor. Gereformeerde jongeren zijn dus in vele opzichten 'gewone' jongeren. Zo verschillen zij nauwelijks van hun leeftijdgenoten wanneer ze geld uitgeven, bijbaantjes hebben, roken of in hun voornemen een (vaste) relatie te willen aangaan. Ook zijn de verschillen klein als het gaat om deelname aan allerlei vormen van cultuur of de materiële leefstijl.

Wel komen gereformeerde jongeren als wat 'ingetogener' uit de bus. Zij gaan minder vaak uit, komen minder op 'houseparty's' en popconcerten, gebruiken minder vaak drugs en zijn seksueel minder ervaren. De onderzoeker karakteriseert gereformeerde jongeren dan ook als minder hedonistisch dan hun leeftijdgenoten. Deze verschillen zijn gedeeltelijk te verklaren uit het bescheidener uitgaansgedrag (zo hangt het gebruik van drugs samen met uitgaan). Dat gereformeerde jongeren minder geld uitgeven aan uitgaan en alcohol ligt dan ook voor de hand.

Een typerend aspect van de leefstijl van jongeren ligt op het terrein van godsdienst. Gereformeerde scholieren geven aan godsdienst aanzienlijk belangrijker te vinden dan andere Nederlandse jongeren. Die grotere religiositeit is zichtbaar in allerlei gedragingen en opvattingen, bijvoorbeeld in sterkere deelname aan wekelijks kerkbezoek en het meedoen aan kerkelijke activiteiten. Vergeleken met een generatie gereformeerde jongeren van vijftien jaar eerder, neemt de gehechtheid aan het gereformeerde erfgoed rond zaken als geloof en kerkelijkheid echter ook onder deze jongeren af. Er is sprake van een daling in intensiteit van gedrag en opvattingen rond geloven, kerk en godsdienst. Vergeleken met de gegevens uit eerdere studies, vinden minder gereformeerde leerlingen dat bidden helpt als je problemen hebt, zijn zij minder vaak van mening dat lezen in de bijbel helpt als je problemen ervaart en lezen ze ook minder vaak in de bijbel.

Het vraagteken in de titel van het boek staat er dan ook niet voor niets: van aparte werelden lijkt niet echt sprake, want daarvoor zijn de gevonden verschillen te gering. De rol van orthodox-gereformeerde scholen in het beïnvloeden van de houdingen, waarden en het gedrag van hun leerlingen lijkt derhalve beperkt.

Aan het einde van zijn studie vraagt Dijkstra zich af wat het gereformeerde onderwijs met deze bevinding aan moet en introduceert dan de school als 'ethos instituut'. De ethos school is een miniatuur van het 'goede leven' dat ze aan haar leerlingen voorhoudt. De school moet dus een waardengemeenschap worden, waarin het niet in de eerste plaats gaat om onderwijs in waarden maar om de vertaling van die waarden in de dagelijkse schoolpraktijk. Een dergelijke opvatting vinden we overigens niet alleen in de discussies rond 'school en religie' maar ook in de discussies rond goed beroepsonderwijs terug. 'Met een relatief homogene doelgroep en uniforme waardenset verkeert de gereformeerde onderwijsrichting', aldus de auteur, 'in een gunstige situatie om zo'n ethos school te realiseren' (p. 170). Een recente studie van Veugelers en Zwaans over de invloed die protestants-christelijke scholen hebben op de waardenontwikkeling van hun leerlingen, lijkt te indiceren dat deze inschatting tamelijk optimistisch is (Veugelers, W. & Zwaans, A. (2002). *Pedagogisch handelen van docenten en waardenontwikkeling van leerlingen*. Amsterdam: Instituut voor de lerarenopleiding/UvA).

Veugelers en Zwaans constateren vier zaken. Ten eerste dat bij niet-expliciet levensbeschouwelijke activiteiten de relatie met de protestants-christelijke identiteit vrijwel afwezig is. Docenten noch schoolmanagers slagen er in deze relatie te leggen. Vervolgens constateren de onderzoekers dat leerlingen noch docenten en managers in staat zijn een relatie te leggen tussen levensbeschouwing en pedagogisch handelen. In de derde plaats kunnen docenten en schoolmanagers geen relatie leggen tussen levensbeschouwing en schoolbeleid. Tenslotte wordt zelfstandig leren, dat door docenten en managers in het protestants-christelijk onderwijs als de meest belangrijke pedagogische waarde wordt gezien door hen gereduceerd tot zelfstandig werken. De conclusie is dat er geen sprake is van waardenvormend of waardenontwikkeld onderwijs, vooral omdat de bekende leuze 'Niet voor de school maar voor het leven leren wij' in de dagelijkse onderwijspraktijk feitelijk omgekeerd is. Natuurlijk onderzoeken Veugelers en Zwaans scholen met een minder homogene waardencultuur dan Dijkstra (protestant-christelijke, respectievelijk gereformeerde scholen). Maar ook op de door Veugelers en Zwaans onderzochte scholen werd uitdrukkelijk waardenvormend onderwijs nagestreefd.

Ook het onderwijs dat nadrukkelijk waardenvormend wil zijn, lijkt in de loop der jaren te zijn geëvolueerd tot een instelling waarin kennis wordt geruild tegen orde met veelal geen enkel ander doel dan het behalen van diploma's en het realiseren van een zo langdurig en hoog mogelijk eindigende schoolloopbaan. De school als reproductie-instrument, noemden onderwijssociologen dat dertig jaar geleden. De enige kritiek op de verder voortreffelijke studie van Dijkstra is dat hij – zelf een onderwijssocioloog – voor deze functie van het onderwijs nauwelijks oog heeft, waarmee de betekenis van deze studie voor het maatschappelijke debat over waardenvormend onderwijs naar mijn mening gering zal blijven.